

Els fantasmes del bosc

Fets i curiositats del teixó

30/12/2018

Jorge Crespo

D'entre tots els mamífers, el grup més controvertit és sens dubte el dels carnívors (ordre Carnivora). Secularment perseguits, la seua sola presència sol suscitar odis i passions amb igual intensitat. Bona prova d'això la trobem a les regions del nord del nostre país, amb ossos i llops com a protagonistes de continus conflictes socials.

A la Comunitat Valenciana, malgrat no comptar amb espècies tan emblemàtiques, tenim la fortuna d'albergar una bona representació d'aquest grup de fauna. La diversitat d'hàbitats existent al nostre territori permet que puguem donar-se cita nou de les dèsset espècies de carnívors terrestres que trobem a la península Ibèrica. Algunes són ben conegudes: és el cas de les raboses o les mosteles, amb freqüents al·lusions en el refranyer popular. D'altres no ho són tant. Amagats durant el dia, molts d'aquests animals passen completament desapercebuts, per bé que no habiten tan lluny de nosaltres com pensem.

Fugisser i recelós, el teixó (*Meles meles*, com el va batejar Linné a 1758) es compta entre aquests últims. Els seus costums enterament nocturns el doten d'un halo misteriós que, juntament amb la cautela de què fa gala, expliquen que se'l coneguera com el «fantasma» del bosc. No obstant això, són moltes les curiositats que envolten aquest desconegut, algunes de les quals revelarem al llarg del present article.

En la imatge, un teixó europeu (*Meles meles*), un mamífer carnívor present al territori valencià. Diversos autors atribueixen al seu singular disseny facial una funció d'advertiment davant potencials depredadors. / Mäyrä Ähtäri

Un mamífer peculiar

Els teixons s'assemblen a xicotets óssos, boteruts i aparentment maldestres. El seu cos amelonat està cobert per un dens pelatge de tons grisencs, més foscos en la seua meitat inferior, i el cap robust presenta un disseny facial realment icònic, amb un fons blanc solcat verticalment per dues franges negres que van des de les orelles fins a quasi el musell. Però a més d'aquesta aparença tan particular, presenten també algunes característiques que els doten de certa singularitat enfront de la resta de fauna. La primera d'elles està relacionada amb els seus hàbits hipogeus: dotats de poderoses urpes, els teixons són animals cavadors de primer ordre que construeixen els caus sota terra, amb una o, generalment, dues o més boques d'entrada. Certament, el vocable teixó deu el seu origen a aquesta capacitat de fabricar-se el seu propi amagatall, ja que deriva del llatí tardà *taxo*, i aquest al seu torn de la veu germànica *thahs*, "l'animal que construeix" (Coromines, 1988). La dels teixons és, per tant, una vida lligada a la foscor. Refugiats durant el dia en el subsol, únicament apunten a l'exterior quan el sol ja s'ha ocultat. No és estrany, doncs, que el sentit més desenvolupat en aquests animals siga l'olfacte, mentre queden relegades a un segon pla l'oïda i, molt especialment, la vista.

Els talussos en substrat sorrenc són aprofitats pels teixons per a excavar els seus caus. En la fotografia es pot veure una de les boques d'entrada a una teixonera a Venta del Moro, a la Plana d'Utiel. / Iván Moya

Una altra característica que distingeix a aquesta espècie és el seu caràcter social. Els teixons conviuen en grups familiars i existeix una jerarquia ben definida entre individus, amb diferents components del clan adquirint rols de lideratge o de submissió. En funció de l'aliment disponible en el seu territori, aquests nuclis estan conformats per més o menys exemplars, que poden comprendre des d'una única parella fins a famílies de més d'una desena d'integrants, vinculats entre si en major o menor grau. Així mateix, els seus caus poden ser utilitzats generació rere generació durant períodes extraordinàriament llargs. Potser l'exemple més extrem el trobem al comtat de Hertfordshire, al sud-est d'Anglaterra, on existeix una teixonera que ha estat ocupada ininterrompudament des de finals del segle XVIII (Roper, 2010). En aquest sentit, una de les claus perquè els cataus es mantinguen durant tant de temps és que aquests animals són considerablement nets i acurats, especialment si els comparem amb altres espècies de carnívors. Joaquín España (1945) ens adverteix fins i tot de l'existència al nostre país d'una dita popular que emfatitza aquesta virtut, subratllant que «el raposo (zorro) ensucia las galerías del tejón a sabiendas de que éste abandonará las mismas asqueado y se irá a otro sitio».

«En algunes regions els teixons han sigut considerats profetes de la meteorologia que ajuden a vaticinar la fi de l'hivern»

Els teixons pertanyen a l'extensa família dels mustèlids, la qual alberga 57 espècies (entre elles llúdries, visons i mosteles) repartides per tots els continents, a excepció de l'Antàrtida. A la península Ibèrica podem trobar-los en hàbitats molt variats, que van des de regions agrestes i muntanyenques fins a zones agrícoles humanitzades. Aquesta ubiqüitat explica l'existència de multitud de noms vernacles per a aquesta espècie per tot arreu de la nostra geografia. Sense anar més lluny, a la Comunitat Valenciana les denominacions que encara perduren van des de meló, tasón o tejudo a Castelló i València, fins a tesó o taixó en algunes comarques alacantines, encara que són les formes toixó i, principalment, teixó, les més generalitzades a tot el territori. De la mateixa manera, no són poques les referències a aquesta espècie en la toponímia de la nostra regió: la loma de la Tasonera, a Requena; el paratge la Tasonera, a Venta del Moro i també a Titaguas; el camí de la Tasonera, a Cortes de Pallás; la cova [del]s Tasons a Tormos; el Cau dels Teisons a Ibi; el Cau del Tesó al Pinós o la font del Meló a Montesa són bons exemples; existeix fins i tot una variant d'origen mossàrab, la carada (vessant) del Molondro, a Sellent (Coromines, 1988).

Símbol de l'arribada de la primavera

Sense arribar a tractar-se d'una hibernació exhaustiva –com és el cas d'ossos o lirones, per citar un parell d'exemples ibèrics–, en zones fredes i durant períodes de climatologia adversa, els teixons són els únics mustèlids capaços de sumir-se en un estat profund d'ensopiment, disminuint el seu metabolisme i temperatura corporal. Aquesta torpor, que pot persistir durant setmanes, constitueix una clara adaptació de l'espècie a la minva de recursos tròfics que té lloc durant l'hivern. No és aquest el cas imperant en les nostres latituds mediterrànies, si bé és cert que en els mesos amb temperatures més baixes aquests animals poden arribar a reduir dràsticament la seua activitat. Per aquesta raó i per poder afrontar amb èxit l'arribada del fred, els teixons han d'ataconar-se d'aliment en els mesos previs –a l'estiu i molt especialment durant la tardor– per tal d'adquirir una voluminosa capa de greix, de fins a quatre centímetres de grossària, que els permetrà suportar la crua estació.

«Al comtat de Hertfordshire, al sud-est d'Anglaterra, una teixonera ha estat ocupada ininterrompudament des de finals del segle XVIII»

(A) Gràcies a la seua elasticitat i capacitat per retenir l'aigua, els pèls de teixó continuen sent molt apreciats en l'elaboració de brotxes d'afaitar. / Jorge Crespo (B) Cinturó d'amulets del segle XVII, destinat a protegir els xiquets, on, a banda de l'urpa de teixó, podem observar altres elements també considerats «protectors», com l'ullal de senglar o el corall vermell. Imatge cedida per la Casa Museo Lope de Vega, Madrid (Direcció General de Promoció Cultural. Consejería de Cultura, Turismo y Deportes. Comunidad de Madrid. Real Academia Española). / Jorge Crespo (C) Albarel de ceràmica emprat pels apotecaris per emmagatzemar greix de teixó, com assenyala el rètol en italià: «Grasso di Tasso». Es mostra al costat d'un albarel per a greix de cavall. Aquestes peces estan datades el 1585 a Itàlia. / Museu de la Ciència de Londres

No deixa de ser curiós que, lligat a aquesta peculiaritat, en algunes regions els teixons hagen sigut considerats profetes de la meteorologia, que ajuden els agricultors i altres gentes de camp a vaticinar la fi de l'hivern i l'arribada de la primavera. En el folklore alemany, el dia 2 de febrer és conegut com Dachstag, o dia del teixó, i la tradició assenyala que, al voltant d'aquesta data, el teixó que en sortir del seu cau veu reflectida la seua pròpia ombra per la llum del sol torna novament al seu estat de letargia, senyal inequívoc que encara resten algunes setmanes de fred. Aquesta creença, que va ser exportada pels colons germans a Pennsilvània (Estats Units) en el segle XIX (Yoder, 2003) –on van substituir el teixó per la marmota canadense (*Marmota monax*)– és l'origen de l'arxiconegut «Dia de la marmota», una de les festivitats més celebrades per la societat nord-americana, tal com vam poder comprovar fa uns anys gràcies a l'hilarant film *Atrapat en el temps* (1993), protagonitzat pel còmic Bill Murray.

Són molt escasses les referències de teixons com a animals de companyia com la d'aquest fresc de l'artista italià Giovanni Antonio Bazzi, Il Sodoma (1477-1549), on apareix un d'aquests animals domesticats, amb un collaret vermell. El fresc pertany a una sèrie dedicada a la vida de sant Benet present a l'abadia de Monte Oliveo Maggiore a Asciano, Itàlia. / Wikimedia

Aprofitaments tradicionals de l'espècie

Eduardo Boscà, il·lustre científic nascut a València el 1843, en els seus Comentarios sobre mamíferos de la región valenciana comprendidos en la fauna ibérica de D. Ángel Cabrera, ens fa saber respecte a aquesta espècie que «en otro tiempo era buscada su piel, además de utilizar el pelo para pinceles, para adornar los cabestros de mulas y asnos que formaban recua, lo cual, según los autores de psicología comparada, no es indiferente para halagar a los animales, excitando su vanidad» (Boscà, 1915). D'igual manera, l'espès i resistent pelatge del teixó ha sigut tradicionalment emprat en l'elaboració de cabelleres de nines i, molt especialment, en la confecció de brotxes d'afaitar, aprofitant la capacitat dels seus pèls per a retindre l'aigua i conservar l'elasticitat fins i tot després de mullats. Hui en dia no és difícil trobar brotxes amb aquestes característiques, però fabricades a partir de pèl d'una altra espècie, el teixó porcí (*Arctonyx collaris*), de procedència asiàtica, atès que el nostre teixó autòcton gaudeix de protecció en la majoria de nacions europees i està prohibit l'ús comercial de tot tipus de derivats de l'animal. Així i tot, estudis relativament recents apunten al fet que aquesta protecció no és del tot efectiva: un article científic publicat l'any 2006 va revelar, a partir de l'anàlisi genètica de les cerres de huit brotxes d'afaitar adquirides en diferents països occidentals (Espanya entre ells), que la meitat d'elles contenien pèls de teixons europeus *Meles meles* (Domingo-Roura et al., 2006).

«Els teixons, com tants altres carnívors, van ser perseguits legalment al nostre país fins als anys setanta del passat segle»

Els teixons no dubten a assaltar els ruscus per accedir a la mel, motiu pel qual aquests eren protegits mitjançant murs de pedra seca. En la fotografia apareixen les restes d'un d'aquests corrals, situat en la partida d'Hortunas, a Requena, València. Foto recuperada de l'Arxiu Municipal de Requena, secció Arxiu Audiovisual Etnogràfic de la Plana de Requena-Utiel. / Fermín Pardo

D'altra banda, el greix, a més de servir com a combustible per a il·luminar-se, antigament era considerat un sanador universal, amb poders curatius especialment indicats per a tractar malalties com la bronquitis o el reumatisme.

Ja més lligades al món de l'ocultisme i la superstició, les urpes de teixó encastades en plata van ser considerades un amulet contra els malefics, i amb elles es fabricaven penjolls per a protegir els xiquets, que els portaven en una cadena penjada de la cintura. Aquests cinturons amb relíquies, dels quals penjaven més objectes a més de l'urpa de teixó (branques de coral, ullals de senglar, etc.), van ser molt emprats durant els segles XV-XVII per evitar mals d'ull, així com per protegir el bestiar, impeding l'entrada de mals efluis a les quadres (Timón, 2011). El lector curiós podrà observar de primera mà un d'aquests adorns si visita la Casa Museo de Lope de Vega, al Barrio de las Letras de Madrid.

Referències culturals

A l'àmbit gastronòmic, encara que hi ha qui assegura que el sabor de la seua carn s'assembla a la del senglar, els teixons mai van destacar per la seua rellevància, si bé és cert que aquest animal fou consumit per tot Europa. A Itàlia, la tradició culinària imposava eliminar per complet tot el greix de l'animal abans de tirar-lo al calder, perquè d'altra manera la carn presentava un sabor desagradable (Biancardi i Rinetti, 1995); en terres franceses va arribar a considerar-se un recurs tròfic molt valuós i fins i tot tenia un plat propi, el blaireau au sang (Molinier i Molinier, 2004), i sembla que va ser un aliment habitual a l'Anglaterra de la postguerra (Smith, 1949). També ha format part del receptari ibèric, sempre ben guisat (la intensa olor requeria sotmetre prèviament la carn a un corrent d'aigua durant hores) o com a cecina. A tall d'exemple, crida poderosament l'atenció que en algunes regions diferenciaren entre el vigorós teixó dels mesos tardorencs –més apreciat pel major contingut gras– i el teixó més prim que trobem al final de l'hivern, i fins i tot es va arribar a atorgar-los noms diferents en funció de la seua condició física. És el cas dels vocables porcoteixo i teixo/teixugo, emprats en el nord-oest peninsular per denominar l'un i l'altre respectivament (Zabala i Saloña, 2005).

Mal que no és del tot freqüent, al nostre país encara perviuen dites populars en les quals es veuen reflectits alguns dels atributs que caracteritzen aquesta espècie. Per citar un parell d'exemples, a Astúries s'empra l'expressió «ser com un melandru ("teixó")» per referir-se a persones tímides o malcarades (Porta Allende, 2000), mentre que en bona part del nord d'Espanya podem escoltar d'algú que és «duro como un tejón», en honor a l'aguant i bravesa que demostren aquests animals. D'altra banda, si bé no són grans protagonistes de rondalles o refranys, els teixons han sigut citats en diversos clàssics de la literatura. A Espanya, un dels passatges més recordats en el Libro de buen amor (1330-1343), de Juan Ruiz, Arxipreste d'Hita, és el dels amors de Don Melón ("meló") i Doña Endrina ("aranyó"), on el personatge masculí desitja amb passió la jove i rica vídua, fins que finalment aconsegueix casar-se amb ella. La ironia de l'autor en triar tots dos noms propis recau en la natural avidesa amb què el teixó (meló) devora les baies silvestres (aranyons).

També fora del nostre país apareix l'espècie en diferents obres. La referència més coneguda la trobem en la sèrie novel·lesca Camelot (1938-1940), de l'escriptor britànic Terence H. White, en la qual el mag Merlí converteix al futur rei Artur en teixó, i queden retratades en aquest episodi la prudència i intel·ligència d'aquesta espècie. I en el clàssic anglès de la literatura infantil El vent entre els salzes de Kenneth Grahame, publicat l'any 1908, el teixó esdevé un dels personatges principals, que destaca per la saviesa i, sobretot, per l'esquivesa: «I després hi ha el Teixó, per descomptat. Viu al cor del bosc; i, encara que li pagaren, no viuria en cap altre lloc. Benvolgut vell Teixó! Ningú es fica amb ell. I millor que no ho facen»¹.

La recuperació de l'espècie

Els teixons, com tants altres carnívors –les denominades «feristeles»–, van ser perseguits legalment al nostre país fins als anys setanta del passat segle. N'hi ha prou amb fer una ullada a les xifres recopilades en els informes de las Juntas Provinciales de Extinción de Animales Dañinos y Protección a la Caza per comprovar la magnitud d'aquestes persecucions: 1.339 captures de teixons registrades a Espanya entre els anys 1954 i 1962; hi ha altres espècies amb xifres molt més esgarrioses: 53.754 raboses capturades en el mateix període (Corbelle i Rico, 2008).

La realitat és que els teixons, camacurts i rodanxons, són incapaços d'actuar com un vertader predador que aguaita i captura les seues preses. Al contrari, la seua alimentació està basada en el consum d'invertebrats artròpodes, fruits i matèria vegetal, incloent-hi algunes incursions en sembrats i terres de cultiu, costum que ocasionaria certa antipatia entre els agricultors. De fet, una pràctica usual en els camps alacantins era col·locar feixos de sarments amb roba usada per evitar aquestes irrupcions (Rico, Vidal i Villaplana, 1990), sabent que els teixons fugirien en detectar l'olor a ésser humà. També els ruscós constitueixen un objectiu atractiu per a aquesta espècie, que pot arribar a assaltar-los per alimentar-se de mel, fins al punt que els apicultors alçaven estructures de maçoneria en sec –a manera dels esplèndids cortinos asturians– per a protegir-los d'aquests animals.

«Els teixons es troben actualment ben distribuïts per tot el territori valencià»

Afortunadament, la percepció social cap a la fauna salvatge –carnívors inclosos– ha millorat molt en les últimes dècades, i això ha repercutit positivament en la recuperació de les poblacions de nombroses espècies. I els teixons, als quals Boscà considerava quasi extingits a principis del segle passat, es troben actualment ben distribuïts per tot el territori valencià. Servisquen aquestes línies per conèixer (i conservar) una miqueta més aquests peculiars habitants «fantasmes» dels nostres boscos.

¹ «And then there's Badger, of course. He lives right in the heart of it; wouldn't live anywhere else, either, if you paid him to do it. Dear old Badger! Nobody interferes with him. They'd better not.» (Grahame, 1908).

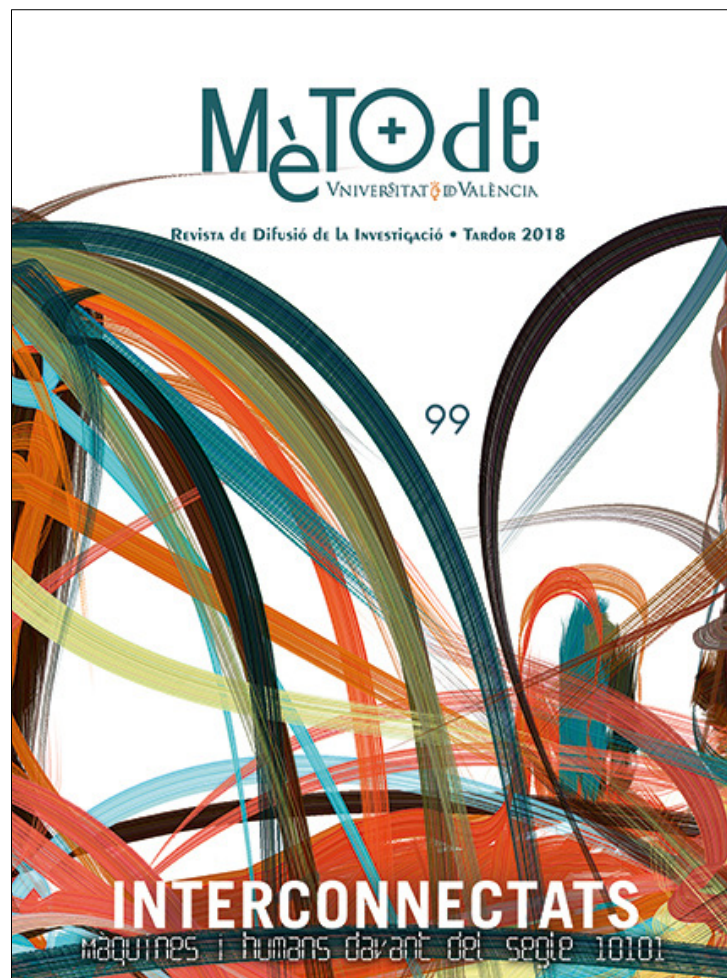
REFERÈNCIES

- Biancardi, C., & Rinetti, L. (1995). Un simpatico mammifero dei nostri boschi: Il tasso. *Il Rondò*, 8, 79–85.
- Boscà, E. (1915). Comentarios sobre mamíferos de la región valenciana comprendidos en la «Fauna ibérica» de don Ángel Cabrera. En *Memorias de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Tomo x (pp. 125–146). Madrid: Museo Nacional de Ciencias Naturales.
- Corbelle, E., & Rico, E. (2008). La actividad de las Juntas de Extinción de Animales Dañinos en España, 1944-1968. En M. E. Nicolás & C. González (Eds.), *Ayer en discusión. Temas clave de historia contemporánea hoy* (pp. 11–21). Murcia: Ediciones de la Universidad de Murcia.
- Coromines, J. (1988). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions.
- Domingo-Roura, X., Marmi, J., Ferrando, A., López-Giráldez, F., Macdonald, D. W., & Jansman, H. A. H. (2006). Badger hair in shaving brushes comes from protected Eurasian badgers. *Biological Conservation*, 128(3), 425–430. doi: 10.1016/j.biocon.2005.08.013
- España, J. (1945). *Caza de alimañas. Las costumbres, reconocimiento y caza deportiva o sistemática de mamíferos dañinos*. Madrid: Samarán.
- Grahame, K. (1908). The wind in the willows. Lit2Go Edition. Consultat en <http://etc.usf.edu/lit2go/105/the-wind-in-the-willows/1794/the-river-bank/>
- Molinier, A., & Molinier, J. C. (2004). *Les cuisines oubliées*. Bordeaux: Editions Sud Ouest.
- Porta Allende, X. (2000). Cuestiones zoonímiques asturianas. *Lletres Asturianes: Boletín de l'Academia de la Llingua Asturiana*, 75, 111–130.
- Rico, L., Vidal, A., & Villaplana, J. (1990). *Fauna vertebrada terrestre del municipio de Alicante*. Alacant: Ajuntament d'Alacant.
- Roper, T. J. (2010). *Badger*. Londres: Collins.
- Smith, H. (1949). *The master book of poultry and game*. Londres: Practical Press.
- Timón, M. P. (2011). *La infancia en la época de El Quijote: Males y protectores*. Madrid: Museo Casa Natal de Cervantes. Comunidad de Madrid.
- Yoder, D. (2003). *Groundhog Day*. Mechanicsburg, PA: Stackpole Books.
- Zabala, J., & Saloña, M. I. (2005). Bases para una etnozoológia del tejón (*Meles meles* L.) con especial referencia en el ámbito cultural vasco. *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, 80, 319–328.

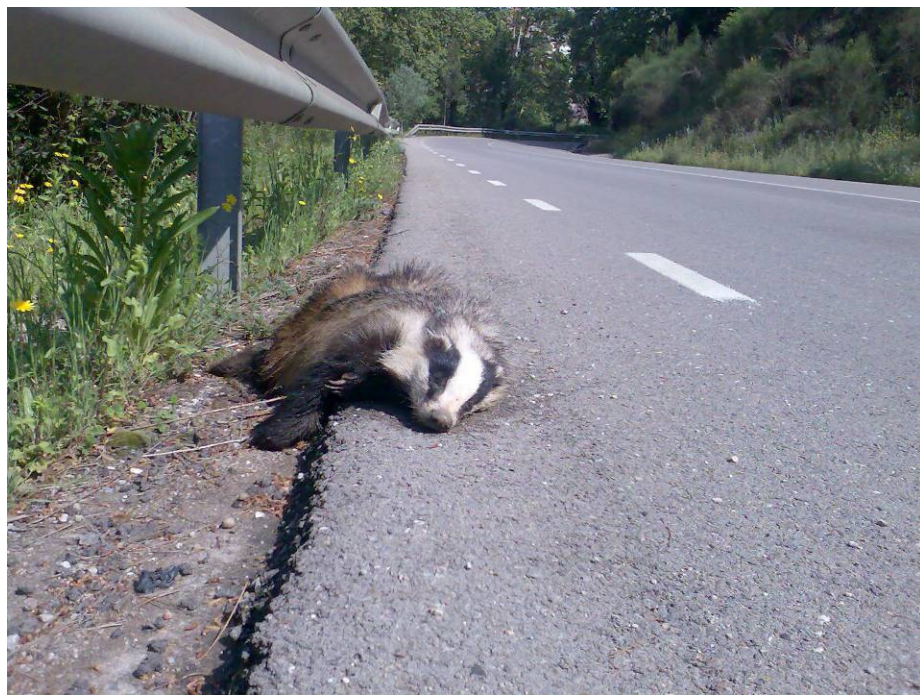
© Mètode 2018 - 99. Interconnectats - Tardor 2018

Jorge Crespo

Biòleg del Centre de Recuperació de Fauna Salvatge del Saler. Generalitat Valenciana-VAERSA.

Portada de la revista Mètode on es publica l'article reproduït.

Toixó mort atropellat a la variant a l'alçada del mas Segarra.

Aquestes dues fotografies de toixons morts atropellats són una mostra de les fotografies que integraven l'exposició "Fauna en perill. Ho podem evitar?." que va estar oberta a la Biblioteca Pompeu Fabra de Torrelles de Llobregat, des del 2 al 16 de novembre del 2012.

Posteriorment, el gener del 2013, es va publicar un document, el número 128 dins de la col·lecció, aprofitant les dades d'aquesta exposició, amb el mateix títol de l'exposició.

La base per preparar l'exposició junt amb una tria de les fotografies que es tenien, va ser el recull exhaustiu de les notes concretes de fauna morta publicades al full informatiu entre l'any 2003 i el 2012.

Concretament en aquests deu anys s'havien publicat 80 casos concrets de fauna morta, 67 dels quals atropellaments a carreteres i camins, dels quals 9 eren exemplars de Toixó.

Encara que la majoria d'exemplars de l'exposició eren morts per atropellament a les carreteres i als camins, també hi havia altres causes: electrocució, ofegament, col·lisió, captura per animals domèstics, caça il·legal ...

L'ANT té interès en conèixer i estudiar la natura del nostre entorn. Per això s'agraeix molt totes les comunicacions rebudes sobre qualsevol aspecte de la natura i, especialment, de les observacions de fauna en el nostre entorn.

Aquell document publicat demostra que la suma de petits avisos, per insignificants que semblin, aconsegueix millorar el coneixement de la natura del nostre entorn, i aquest coneixement ens permet conscienciar a tothom sobre els diversos problemes mediambientals.

Per tant, continuem demanant-vos que ens aneu fent arribar les informacions sobre totes les observacions que feu. Totes poden tenir el seu valor.

Hem aprofitat l'article que porta el títol "Els fantasmes del bosc" de Jorge Crespo, publicat al número 99 de la revista de la Universitat de València "Mètode", per confeccionar aquest document sobre el Toixó o Teixó (Meles meles). L'hem complementat amb dues fotografies d'exemplars morts a la carretera local. Aquesta espècie és difícil de detectar però suposem que hi ha una població prou abundant en el nostre entorn. En deu anys es van rebre avisos de la mort per atropellament de nou exemplars d'aquesta espècie.